

VIII.

Városmajor, 2005. április. 10.

LEHET SZENVEDÉLY NÉLKÜL ÉLNI?

Alapvizsga után bementem Horváth Jánoshoz, s megmondtam, hogy nála szeretnék szakdolgozatot írni. Szívesen vette szándékom, s ajánlott is mindjárt témát: Arany János és a családiság. Ahelyett, hogy érdeklődtem volna, hogy közelebről, mit is kellene ezen a címen csinálnom, elhúzhattam az orrom vagy a szám, és már mondtam is, hogy én a magyar nemzeti klasszicizmusról szeretnék szakdolgozatot írni. Ezt a fogalmat Horváth János vezette be irodalomtörténet-írásunkba, s jelezte a fogalom irodalomfejlődésünknek azt az ízlésváltozatát, amelyet elsősorban Arany János és Petőfi Sándor költészete képviselt. Szavamra Horváth azonnal visszakozott. Ha lett volna benne energia és kedv az ajánlatára oda sem figyelő büszke fiatal titánnal foglalkozni, megmondta volna nekem, hogy az általam választott téma kidolgozására húsz-harminc esztendő irodalomtörténeti tevékenység után lehetek alkalmas. Azt hiszem, ebben a pillanatban elengedte a kezem. Én meg hozzáfogtam a magam választotta téma feldolgozásához, s nem kellett két esztendő, hogy belássam, amit Horváth két szóval is elmondhatott volna nekem, amikor ott ültem szobájában.

A szakdolgozatom végül is a magam választotta téma első fejezete lett: hogyan reagál irodalomfejlődésünknek eme ízlésváltozatára a kortársak irodalmi tudata. Gyulai és az Akadémia bámulva, s az ezen a körön kívüliek meg kritikusan. Ha rászántam volna a harminc esztendőt – irodalmi aktualitás felől nézve a dolgot –, akkor 1970-re plusquamperfectum lett volna témámból. Amikor 1940-ben ott ülök szobájában, Ady már húsz éve halott, s maga mögött hagyott egy újabb irodalomtörténeti ízlésváltást – a magáét. S az új idők kérdése az volt már, hogy vajon merre megy a folytatás. József Attila, Illyés, Sinka, vagy Szabó Lőrinc irányában? Ezek tudvalevően mind közel egy nemzedékkel fiatalabbak – az egymással kortárs Horváth Jánosnál és Adynál.

Elég annyi, hogy 43-ban tatai tanár koromban visszamegyek Horváth Jánoshoz, és új témát ajánlok neki. Ismét én, és neki, és nem fordítva. Mégpedig a magyar versritmus mibenlétének tárgyában, amely témában Horváth is, s más jeles nagyok is (pl. Németh László) folyamatosan publikáltak. Vittem is hamarosan az első fejezetet Horváthnak. Értékelő jellegű, javító megjegyzésekkel látta el kéziratomat. '44-ben ennek folytatásán dolgozom: táskairógépem és a kéziratokat tartalmazó aktatáska adják utazási cuccomat. Az év végén, az ostrom alatt, a Szent István Társulat Szentkirályi utcai székházának pincéjében – itt vészelek át szüleim, testvéreim társaságában – is ezt írom, a térdemen. Aztán az egésztest elfűjja a történelem. 48-ban Horváth már 70 éves, és kultuszminiszter tanítványa, Keresztúry Dezső készít kötetet a mester számára, aki be akarja venni az én versritmusbeli vizsgálódásaim eredményeit is az emlékkötetbe – egy tanulmány erejéig. Nem sikerült neki. Azért, mert akkor már túl rosszul hangzott a nevem? Nem gondolnám, de aki pap, az mindenképpen klerikális reakciónak számít, s inkább maradjon ki az ilyesmiből, hiszen '47, a fordulat éve után vagyunk már. Azt sem tudom, megjelent-e az a kötet, amelyből nekem mindenképpen ki kellett maradnom.

Mindezeket csak azért mondom el, mert nem mindenkinek sikerül doktori értekezésével új irányt adni választott tudományága fejlődésének, ahogy én gondoltam a magam disszertáció-kísérleteivel. Az ilyen babérra vágyó disszertációk nagyobbára el sem készülnek, meg sem íródnak. Életem folyamán többen arra az eredményre jutottak, hogy alighanem doktornak kell

lennem, s ezért meg is ajándékoztak ezzel a címmel. Nem vagyok az. Akkor lettem volna, ha elfogadom a Horváth Jánostól kínált témát, s írok Arany János családiságáról, s a dolgozatom egy kicsit még pofozgatom a májusi szakvizsga után, s 42 őszén doktorrá fogadnak ez alapon azok, akiknek ez a tisztük. Ha doktorrá akarsz lenni, írd meg, amit a professzorod ajánl! Ha újrászületnék, tudnám már, hogy így kell tennem. Hogy tenném is-e, az nem biztos. Mert aki újrászületne, alighanem az is rám hasonlíthatna.

Valójában e tudós babérokra törekvéseimmel bele is nyugodtam már, hogy nincs és nem is lehet semmi folytatása életemben a noviciátus elején megélt istenmegtapasztalásnak. Egy piaristának nem jár ki az ilyesmi. Mert mással van elfoglalva. Mivel? Ahogy múltak az évek, szabad volt lemennünk a gimnáziumba, s besegíteni akarni a tanároknak a cserkész-munkába. Társaim közül többen éltek ezzel a lehetőséggel. Én meg úgy gondoltam, hogy számomra ennek még nem jött el az ideje. Nem ügyes kis megoldásokat tanulni s csinálni jöttem én... Hanem minek jöttem? Meg kell fogalmaznom a választ. Valaminek!!! Kispap koromban is megfogtak már Ady szavai: Én nem bűvészek, de mindennek jöttem... Úgy éreztem, hogy most még tanulnom, művelődnöm kell, és fel nem adva reményt, hogy azért mégis lehet valami folytatása annak, ami kezdődött a noviciátus oratóriumában, s aminek hatására lehetek valaki, aki nem pusztán bűvész.

Ragyogó német és francia nyelvű könyveket találtam könyvtárunkban a kétezer esztendő keresztény lelkiségről. Kerestem bennük valamit, amit még nem találtam meg. Kutattam a magyar múltat is: mutat-e népünk történelme valami rendkívülibbet, s van-e ennek valami irodalmi lecsapódása. Írtam is egy terjedelmes tanulmányt erről Szekfű Gyula kezébe a Magyar Szemle számára. Végül is csak a Vigíliában jelent meg, mert Szekfű azt mondta nekem, hogy eddig is tudtuk, hogy nincsen erre adalék, s én ezt csak megismétlem. Valami misztika-félét, nem közönségest kerestem volna a magyar múltban, de nem találtam.

A harmincas évek második felében jelentkezik a magyar falukutató irodalom. Egyfelől mélyen szégyelltem magam. Én is egy nagybirtokos szerzetesrend tagja vagyok, melynek birtokain a gazdasági cselédség úgy él, ahogy a népi írók megírják. Másrészt felfedezem, hogy ez a gazdasági cselédség magyar eredetű. A főurak, főpapok, s a gazdasági és szellemi vezető réteg tagjai pedig nagybirtokra egy-két nemzedék óta asszimilálódtak csak magyarrá. E felismerések hatására érdeklődésem népivé és magyarságtudományivá fordul. Alighanem elsősorban Németh László hatására.

Még hozzá vallási töltettel. Ha igazán magyarok tudnánk lenni, akkor mi történne? Erre nem is tudok felelni. Csak reménykedem valamiben, csak annyit tudok, hogy igazán magyarrá kell lennünk. Hatása ez a gondolat a Trianon-traumánknak is? Tehetetlenségünkben az irrealitásba vájjunk tíz körmünket? Több kötetre valót írtam erről össze. Szappanyos Béla, az A. C. ifjúsági titkára, meg is bízott egy magyarságtudományi kézikönyv elkészítésével. '47-ben Gyulán az Ifjúsági A.C. táborban ennek az előadója vagyok. Egyik tehetséges tanítványom odajön az egyik előadásom után hozzám. S felteszi a kérdést:

– Nekünk, keresztényeknek nincs valami olyan minden ember és nép számára szóló tanításunk, mint a marxistáknak?

Ez a kérdő mondat elevenembe vágott, s elvben tulajdonképpen le is zárta magyarságtudományi munkásságomat, bár vannak ennek is nagyon szép lapjai, melyeket a hálás utókor majd felfedezhet: már vagy harminc évvel ezelőtt beadtam a rendi levéltárba. De volt e vonulatnak egyértelműen pozitív következménye is: felfedeztem magamnak, úgy, ahogy senki más, egészen egyedül állóan – kinél nem így van ez? – Sinka István költészetét, s ez a felfedezés máig is eleven része az életemnek.

Energiáim fogyhatatlanok voltak. Tanulmányozni kezdtem a magyar ellenreformáció kezdeteit is. A Pázmány és Telegdi nemzedéke előtti szakaszt. A Marosvásárhelyi Gergely és Szántó István-félét: adatokat gyűjtöttem hozzá nagy-nagy katolikus buzgalmamban. Ma csak annyit erről: úgy dőlt össze a 16. században a félezer esztendő magyar katolikus

kereszténység, mint a drót nélküli krinolin. Talán jobban, mint az osztrák, a horvát, a szlovén, a cseh, a lengyel, a német, stb., azaz mint a határainkon kívüli. A királyi Magyarország területén a horvát végektől kezdve a Párciumig, a töröktől nekünk meghagyott külső karéjban, úgy-ahogy megmaradt valami katolikus töredék a cuius regio eius religio erejében. A katolikus Habsburg király katolikus főrendeket kreált, s azok régiójában katolikusként kellett lennie a religiónak. De a hódoltságban, a Pártiumban, Erdélyben nem volt Habsburg király, s a főurak majd mind luteránussá-reformátussá lettek. Teológiai okokból? Nem hiszem. Az egyházi nagybirtok, s a dézsma megszűnte miatt sokkal inkább.

Ez volt az életem? Görnyedtem íróasztalom felett, órákra jártam, imádkoztam a kápolnában, barátkoztam a sétákon, néztem a könyvesboltok kirakatát, s mindenekfelett faltam a könyveket. Körülbelül ez. A testnek nem jutott semmi? Voltak azért évközi kirándulásaink is. Emlékezem a kiskunlacházira. Rendeltek előljáróink egy méretünknek megfelelő hajót. Beszálltunk az Erzsébet híd közelében, s a Ráckevei-Dunán lementünk a lacházi-dunaparti csárdáig. A kirándulás összesen annyi volt, hogy néztük jobbról is, balról is a Dunának ezt a szakaszát. Lassan haladtunk. Idegenvezetőnk, aki mondta volna, hogy mit nézzünk, nem volt. Megérkezve a tetszínhelyre kiszálltunk, s bevonultunk a csárdába. Jóska bácsi volt velünk, meg a házfőnök képviselőjében John papa. John papa becsületes neve – Mátrai János. Amikor elkísért minket Lacházára, már évek óta nyugdíjasféleként élt pesti rendházunkban. Nagyon szeretett szónokolni. Mikor kibontottuk a kocsmában az enni és innivalókat, akkor is kedve támadt beszélni. Megmagyarázta nekünk, hogy hogyan is került ő közénk.

– Mert tudják tisztelendő urak, hogy ahogy a jó előjáró urak növelik magukban a lelkeséget, úgy mi a házfőnök úrral – s itt kereste a szót, míg végre a kibontott batyukra gondolva megtalálta – a testiséget. Halk kuncogás támadt szavai nyomán. Ő nem javította ki magát. Észre sem vette, mit mondott. Mondják, tót volt az istenadta, s bizonyos nyelvi finomságokra nem érzett rá.

Hogyan, hogyan nem 46 nyarán az ő kezében van ebédkor a házfőnöki csengő, s az ő dolga a házzal ismertetni a generálistól érkező leiratot, amely tudatja a provinciával, hogy nem választunk magunknak a következőkben előljárót, mert Josepho del Buono, a római piarista generális felmenti tisztsége alól Zimányi Gyulát, és kinevezi a magyar rendtartomány élére helyette Tomek Vincét.

– Ha magyar provincia az ördög és köztem választhatott volna, az ördögöt választotta volna – mondta nekem Tomek Vince, amikor 47 tavaszán lejött Debrecenbe, hogy részt vegyen azon a szentmisén, melyen Mindszenty püspökké szenteli Bánáss László debreceni prépost plébánost, akit Rómában kineveztek veszprémi püspöknek. Walter János, a római generális asszisztense, Tomek Vince jóbarátja volt, s a háború vége felé hazajött Rómából. Alighanem ő informálta a generálist, s ennek az információnak volt a következménye, hogy a generális Tomekre bízta a magyar rendtartományt. Zimányi ugyanis gyóntatója volt Imrédynek, akit a Vörös hadsereg ideérkezése után, mint a zsidó törvények egyik főfelelősét, hamarosan kivégeznek. Zimányi is várta, hogy elviszi őt is a rendőrség: készen állt szobájában erre az esetre bakancsa, megpakolt hátizsákja.

John papa ismerteti a pesti ebédlőben a generálisi leiratot. Nyomában a hangulat olyan az ebédlőben, hogy a kanál megáll a levegőben. Mindenki puccsot érez, tisztességtelent, hatalmit: megint gyerekként kezelnek bennünket... Forr az indulat. Tisztének megfelelően John papa pedig szónoklásba fog. Elkezd Zimányin és méltatja érdemeit.

– Nagy tisztelettel köszöntöm a lelépő Zimányi provinciális urat, akinek különös érdeme, hogy nem volt még tartományfőnök, akinek kormányzása alatt annyi csapás érte volna provinciánkat, mint az ő regnálása alatt...

Tünetedezik a kanál a levegőben, nevetőre fordulnak arcizmaink. John papa pedig folytatja.

– Hasonló tisztelettel köszöntöm a helyére lépő Tomek Vince provinciális urat, aki biztos kézzel ragadja meg a kalazanciusi ugar ekeszarváját.

Ez az ekeszarváját elsöpör minden feszültséget. Széles, derült mosollyal nyúlunk flaskáinkhoz, töltünk magunknak, s iszunk Zimányi és Tomek egészségére. Ha John papa szónokolni kezd, biztosan lehet számítani valami lapsus linguaere, nyelvbicsaklásra. Ezt vártuk tőle a lacházi kocsmában is, és bejött: testiségre nevel bennünket John papa.

Jóska bácsi mélyen nézett Kiskúnlacházán a pohár fenekére, s visszaútban összehaverkodott a hajóskapitánnyal. Rávette, hogy tanítsa meg őt hajót kormányozni. Amikor a zsiliphez értünk, amely szabályozza a ráckevei Duna-ág vízmagasságát, akkor is a kezében volt a kormány. Neki is vágódtunk a zsilip falának... Azért hajótörés nélkül hazaértünk.

'38 nyarán már nem három napra, hanem két hétre mehettünk haza. Hatvan pengőt is kaptunk még melléje. Ennyi volt a korábbi években a Hóman-boyok fizetése. Így hívták a kultuszminiszter (Hóman) neve után az állástalan diplomásokat. Kiosztatták őket a gyáraknak. Elsején bementek a gyárba a 60 pengőért, aztán hazamehettek. Nem semmi pénz volt. A segéd munkások csak havi 50 pengőt kerestek. Terták Elemér, ifjúsági műkorcsolyázó világbajnok osztálytársam, Weisz Mannfréd csepeli gyárában volt alkalmazásban, mert annak unokaöccse, báró Kornfeld György, egy osztályba járt velünk. Csepelen gyártották a kerékpárt, s Elemér a 60 pengőért leszállított egy darabot a mátyásföldi szülői házba.

Én meg ráültem, s egyhetes dunántúli körútra indultam – megismerni hazámat. Bekarikáztam Mátyásföldről Pestre, onnan az Erzsébet hídon át Budára, s ott megtaláltam a Feférvárra menő utat, amiről 1055-ben írt már a Tihanyi alapító levél is. Az út közel 900 esztendő után a Szent Imre térből indult ki, s karikáztam Fehérvárra. Ott lakott az unokahúgom, Éva, akit majd 43 tavaszán esketek a fehérvári ciszter templomban. Első esketésem volt. Hogyan végeztem dolgom, hogyan nem, de az örömanya, édesanyám húga, Lili néni, megállapította:

– Két gyereket esketett egy harmadik.

Húsz éves sem volt a menyasszony, huszonkettő a vőlegény, s 24 a pap. '38-ban, karikázásom idején, Éva még 14 éves volt, Lili néni innen a negyvenen, s nagymama is legfeljebb 70, s ő ott lesz majd a szentelési ebéden Mátyásföldön a másik nagymamával együtt. Hozzájuk mentem először. Nem semmi volt a 70 km-nyi kerékpározás július lángjaiban. Semmit sem mutattak meg rokonaim Fehérvár nevezetességeiből. Altató nélkül aludtam el, s két nap múltán ebédre már a veszprémi piaristák vendége voltam. Barátságos vidéki levegő fogadott az ódon barokk rendházban. Lehetetlen volt meg nem nézni a nevezetességeket, mert ott volt minden az orrom előtt. János bácsi is ott volt? Alighanem. Kicsoda ő? A magyar piarista anekdótakincs talán legemlékezetesebb alakja.

János bácsi tagja volt a Méhesnek. Hát az meg mi? Veszprémi nadrágosok, urak, kicsi szőleje, minek termését maguk itták meg. Jó barátok, kártyáztatnak is. Az idő múlik. Egy napon közel éjfélre jár az idő, mire János bácsi hazaér a piarista rendházba. Teheti, csak harmadik órája van, 11 órakor, a következő napon. Csöndben csukja be a kaput, halkán lépdél a folyosón: fel ne verje már alvó rendtársait. Odatalál a szobájához. A kulcslyukban cédulát talál. Kiveszi, kinyitja az ajtót, bemegy, meggyújtja a villanyt, s olvassa a cédulát:

– Kedves Tanár úr! N.N. kollégánk megbetegedett, legyen szíves bemenni nyolcra a III/a osztályba helyettesíteni. Igazgató.

A fáma szerint János bácsi ezután halkán felsóhajtott:

– Szegény piaristának se éjjele, se nappala.

János bácsi nem akármilyen János volt, hanem Nepomuki János, akinek szobra ott áll a várba vezető útnak azon a szakaszán, ahol meredekebbre fordul a kaptató. Valamelyik cseh király a Moldva vizébe ölte a szentet, mert nem árulta el, mit gyónt meg Nepomuki Jánosnak, az udvari papnak, felesége, a királynő. Történt, hogy János bácsi télvíz idején jött haza a Méhesből, s a leesett hó síkossá fagyasztotta az utat. Ott is, ahol a szent szobra állott. János bácsi pedig mérlegelvén az elcsúszás lehetőségeit, ránézett védőszentjére:

– Na János, segíts!

Nem ért rövid fohászának végére, s már a földön is találta magát. Nem ütötte meg különösebben magát, de azért fektében odafordult védőszentjéhez, és csak ennyit mondott:

– Te is olyan piszok cseh vagy, mint a többi!

Alighanem Trianon következtében kapta meg a szent is a díszítő jelzőt.

Veszprémből kilátogattam még a Bakonyba a Cuha patakához, s meglátogattam Ágoston öcsémet, aki pesti piarista diákként táborozott ott tanárai vezetése mellett vagy két hétig. Onnan meg Cecére karikáztam, ahol védőnő volt Kamilla nővérem. Aztán meg haza Mátyásföldre. A kerékpárt három öcsémnek gondjaira bízam. Gondozták is. Három év múltán ezt vittem magammal Erdélybe. 45 tavaszán aztán már se híre, se hamva nem volt – áldozatul esett hazánk felszabadításának. Több is veszett Mohácsnál. Soha többé nem vásároltam közlekedési eszközt: bicaj, motort – autót sem.

Még ezen a nyáron a Kalazantinum is szervezett nyári túrát. Kezdtük Tatabányán a Turullal, folytattuk Tatával, ahol rendházunk vendégei voltunk. Egyébként hátunkon volt a házunk: a sátor meg ami kellett alváshoz, evéshez-iváshoz. Eljutottunk Fehérvárcsurgóra is, ahol egyik társunk, Benkő Bandi nagybátyjának volt szőleje, aki megvendégtelt minket. Kicsi poharakat adott óvatosságból: meg ne ártson a szeszi. Elhevertünk a kertben, s jókedvűen iszogattunk. Aztán délután hat óra lett, s indulnunk kellett, mert a bodajki hideg tó mellett volt a szállás – persze hátizsákjainkban. Csakhogy a parancsnokot, Jóska bácsit, nem lehetett lábára állítani, pedig ő is csak kispoharat kapott. Alighanem többször töltötte meg a kelleténél. El nem hagyhattuk, a hátunkon nem vihettük, vendéglátónk gondoskodott szállításáról – kocsival Bodajkra. A nép pedig – lehattunk vagy harmincan-negyvenen – felállt négyes sorokban az országútra és nótázott:

Ábi bábi de beteg, nem eheti a le

Mert a leves paprikás, s Ábi Bábi heptikás.

Te se szólj, te se láss, érjen el a vakulás,

Te se szólj, te se láss, érjen el a vakulás.

S megint előlről... – Akárki látott, hallott bennünket, azt gondolhatta, hogy részegek vagyunk. Nem járt nagyon messze az igazságtól. Máig sem felejttem a hosszú menetet. Egy álló órán át, nem szünve, nem váltva énekeltünk, mindig ugyanazt a négy sort, amíg csak meg nem érkeztünk Bodajkra. Hol szedtük, hol nem – nagyon finom tojásos vargányagomba volt a vacsora. Felvertük sátrainkat. Bementünk a bodajki tóba, s nagyon másnaposan kezdtük érezni magunkat. Aztán reggelre kialudtuk a csurgói ejtőzés hatását – hús évesek voltunk. Aztán vasúton vagy máshogyan, Győrbe jutottunk, ahol vártak bennünket ladikjaink, s lejöttünk a Dunán. Pesten a Vizafogónál volt a csónakházunk. Villamossal fejeződött be a túra.

Nem így volt a következő években, mert közben megtörtént az első bécsi döntés, és hazajött a felvidék egy része, és Sahyból megint Ipolyság lett. Felutaztunk vasúton Ipolyságig. Hátunkon voltak a csónakok is: immár az összehajtott gumikajakok. S jöttünk le az Ipolyon. Ennek részleteit nem lehetett elfelejteni. Nem mi voltunk az úr, hanem az ár. Ketten-ketten voltunk egy kajakban. Látjuk, hogy az ár odacsapott egy parti fához egy kajakot. Kiáltjuk:

– Vigyáázz!

S már még egy kajak ragad a fa és a kajak eleibe. Még egyszer kiáltunk:

– Vigyááázz!

S mi, a negyediknek érkező kajak, ragasztjuk, szorítjuk az előző hármat negyedikként a kiálló parti fához. Borulások, kiló cukor s fényképezőgép elázása tanúsítják, hogy ki az úr, s hogy a hegyi patakokon kajakozás is mesterség, amihez érteni kellene. De mielőtt még megszületnék az értés, belefolyunk a Dunába, ahol már lehet úgy kajakozni, ahogyan mi is tudunk. Nem a vizafogóhoz megyünk, hanem az Erzsébet-híd lábához. Ott csomagoljuk össze kajakjainkat, s bevonulunk a rendházba.

Az első bécsi döntés következtében mi, piaristák is visszakaptunk egy házat, a lévait. Hazafiúi lelkesedésünk következtében már másnap megindítottuk volna a magyar nyelvű oktatást. A feltételek megtekintése végett azonban a rendkormány előbb kiküldte Bíró Imre asszisztentst Léva ottani rendházunk-gimnáziumunk megszemlélésére. Ment s jelentette, hogy a legolcsóbb megoldás a rendház és iskola falainak összelövetése lenne. Ezzel aztán lekerült a tennivalók polcáról Léva. Nem voltunk meglegedve a rendkormány elnapoló gesztusával. Egyáltalában sem voltunk meglegedve a rendkormánnyal. Hogyan került kormányra az akkoriban kormányzó Sebes-rezsím – ’28 tavaszán, mielőtt még átléptem volna a piarista iskola küszöbét –, nem tudom. De mindannyian tudtuk, hogy ’40-ben választások lesznek, és Sebesnek mennie kell, s Nagypapának kell a helyére kerülnie. Talán ez is hozzájárult, hogy a hatvan kispap a cselekvés mezejére lépett. Négyes sorokban felálltunk a folyosón, s egy párszor végigjártuk a negyedik emelet folyosóit hangosan tüntetve:

– Piaristák Lévára!!! Piaristák Lévára!!!

Jó erősen kiabáltunk, a lépcsőházat sem hagytuk ki belőle, hogy az első és második emeleten lakó rendkormány is meghallja hazafias felbuzdulásunkat. Nagypapa csendes rezignációval könyvelte el másnap az összejövetelel forradalmi tettünket.

Végül is Léva kimaradt a szórásból. Tót szerzet valánk – mondja a rendi emlékezet. A szepességi Podolinban kezdtünk tanítani 1642-ben, s nagyjából jó másfélszázad telt el, amíg Nyitrán keresztül elértük a magyar nyelvterület szélét. Közel tíz házunk maradt még odafent a bécsi döntés után is. Jött hamarosan a második bécsi döntés, s még 40 őszén, azaz azonnal, megindult a tanítás az Alföld szélén, Máramarosszigeten s Nagykárolyban, s túl a Királyhágón, Kolozsvárott. Majd megtörtént ’41-ben a Délvidék hazakerülése is, és megtelepedtünk Szabadkán, és boldogok voltunk, hogy taníthatjuk az ottani kis magyarokat.

Közben ’39-ben átléptem hazám területét. Túl az ezer éves határon is. Mert megijedtem, hogy meg fogok bukni németből az alapvizsgán. Megállapítottam, hogy az egyetem német szakára csak úri kisasszonyok járnak, akiknek német pesztonkájuk, nevelőnőjük volt gyerekkoruktól fogva, vagy pedig svábok – annak rendje és módja szerint. Nem voltam velük egy súlycsoportban. Én minden tölem telhetőt megtettem, de nem akart menni a németül gondolkodás, hiába szónokoltam magamban németül. Kellett, hogy éljek német nyelvterületen is. A Rend nem ajánlotta fel, hogy tanuljak egy évig Németországban. A Rendnek nem volt szüksége némettanárookra, kiteltek azok a svábainkból is. Minek jelentkeztem német szakra?! Mentem volna latin szakosnak! Kompromisszum született: fele-fele arányban gondoskodik róla a Rend s apám, hogy két hónapot német nyelvterületen tölthessek. Összesen hatszáz pengőbe került ez a szórakozás, s én két hónapot tölthettem Münchenben a Sankt Ottilien Bencés Kongregáció házában. Apám ezzel engedett el:

– Aztán nehogy odakint valakinek ünnepélyes fogadalmat tégy!

Tréfás volt a forma, de a tartalom komoly, és ezért nem esett jól. Kétkednek bennem? Semmit sem mondtam rá. Nem is pörkölődtem jobban, mint idehaza. Elkaptam a müncheni egyetemen egy Sommerkurs-ot, nyári szemesztert. Rengeteg külföldi hallgató látogatta. Mind azért jöhettek, amiért én. Nem múlt el nyom nélkül a két hónap. Volt ott egy magántanár, aki a külföldiek német kiejtését tanulmányozhatta, és olvasnunk kellett neki német szövegeket, ő meg figyelte, kiejtésünkben hogyan s mit torzítunk. Én is olvastam, s az olvasás végén rám mosolygott:

– Maga német.

Én is mosolyogtam, s elmondtam, hogy bizony csak magyar vagyok, de lemezek segítségével tanultam a helyes kiejtést, s Pesten van egy professzor, aki a hivatalos Bühnenaussprachét (a színpadi kiejtést, amely kötelező volt a széles ország egész területén a színházakban) használja, nem a maga falujának a dialektusát. Innen a tudományom. Megtanultam a müncheni nyelvjárást, s népi környezetben használtam is, s nem mondták, hogy ne izéljek, mert kiérzik, hogy csak felszedtem valamit magamra.

Amikor nem voltak óráim, a könyvtárban ültem, s elámultam. A hazánkra vonatkozó náci szakirodalmat tanulmányoztam. Gau-okra volt osztva az egész Duna-medence azzal a nem titkolt céllal, hogy elnémetesítsék az egész területet. Úgyhogy, amikor Jóska bácsi cserkésztszti tanfolyamon előadást tartott nekünk arról, hogy az az érdekünk, hogy a németek nyerjék meg a háborút, nagy ellendolgozatot írtam neki. Végzetes lenne ránk a németek győzelme, mert a magyarságnak jelentős része német asszimiláns, és a hitleri győzelem visszafordíthatná az egész folyamatot, s éppen a történelmi tudatot hordozó középosztályt vesztenők el, ahogyan Szekfű Schittenhelm-cikke is felhívta erre a figyelmem. Nem tudtam ott sem magamban tartani, amit olvastam. A búcsúesten mint igen szeretetreméltó kritikuskat üdvözöltek. Búcsúzól egy székely népballadát énekeltem nekik nagy-nagy átérzéssel. Volt ott egy német muzsikusz, aki nagyon figyelte produkcióm.

A bencéseknél sem tudtam elrejtetni hazafiúi szorongásaimat, s beszéltem is azokról. Egy apám korabeli német szerzetes ezt találta mondani nekem:

– György, a politika szenvedély. S akinek szenvedélye van, nem tud imádkozni.

Akkor megdöbbsentem szavain. Ma meg azt gondolom, hogy nem volt igaza, de akkor féltem, hogy igaza van. Kisközösség kellett volna a kitisztázáshoz. Meg egy Szekfű Gyula méretű és nem célebsz közösségvezető. Ma, hogyan látom, amit akkor mondott?

Nem tudok szenvedély nélkül élni. A szenvedély nélküli élet nem méltó az Istenhez. Nem méltó az emberhez sem. Mit akarhatott ez a derék bencés mondani? Alighanem azt, hogy a politikát rá kell hagyni az urakra. Rá kell hagyni az előljárókra. S ha engedelmesen azonosodom döntésükkel, akkor tudom mondani jobb ügghöz méltó buzgalommal a zsolozsma és a szentmise szövegeit. Azzal a tudattal, hogy folytatom ezáltal a megváltás művét. Csakhogy az om mani padme hum csak zsongít, a titokzatos om szótag. Csak kikapcsol a világból. Csak megszünteti a vágyat, a szenvedélyt. Csak a nirvána felé visz. A zsongítás keresztény megfelelői pedig elterelik a figyelmet a jézusi tennivalókról, s megtanítanak arra, hogy a kérdéseknek nincsen immanens megoldásuk, csak transzcendens. De végső soron mindegy, hogy Nirvánát mondok vagy Feltámadást, mert mind a két esetben imaszöveget mormolok ahelyett, hogy tenném Atyánk akaratát. Pedig az lenne az eledelünk, hogy teljesítsük azt. Jézus élete szenvedélyes élet volt. A Máté 23 megújuló jajai is mutatják. Ezek a jajok nem hagyták őt békén imádkozni. A békés imádkozás negyven napjából pusztító szenvedély lett. Még Francesco is azzá lesz végrendeletében...

Beresztóczy Miklós (ismert pap a Horthy-korszak kultuszminisztériumából) mondta Török Jenőnek '49-ben:

– Ül le a fenekedre! Mondd végre rendesen a breviáriumot! Most nincs mit csinálni, elfogy alólad a tennivaló. Annyit tehetsz csak, hogy elviteted maga az Ávóval. Kell ez Neked?

Jenőnek kellett, és börtönbe került. Aztán leszokott Jenő róla: Lékaival tárgyalt, s velünk, velem nem érintkezett többé. Szegény! Mit kapott érte? Terjeszthette még egy darabig OMC-könyveit idehaza, Léka székfoglalása után is. – Egy ma is élő bíboros mondta nekem:

– Kedves Atya, én mindig csak engedelmeskedtem.

A bíboros egyéniségétől a szenvedély olyan messze van, mint Makó Jeruzsálemtől. Lassan, de biztosan meg is érett számára a bíbor. Használható lett államnak is, egyháznak is. Kielezett történelmi helyzetekben köpnek erre a magatartásra, megalkuvásnak tekintik... Elképzelhetetlen számomra ez az életalakítás. Hogyan lehet ezt egyáltalán kibírni? Képes legyek megmagyarázni magamnak, hogy Isten csak azt kívánja, hogy teljesítsen minden feladatot, amelyet kívánnak tőle? Nem vagyok képes rá. Csak azt tudom gondolni, hogy aki így tesz, abban nem él benne Jézus szenvedélye. Nem hiszi, hogy lehet a világon segíteni.

Kellenének a köztes alakítások is: a rajzolt magatartás és a magamé közt elhelyezkedők őszinte kísérletei? Lehetségesek? Egy egyszerű és nagyon jóindulatú plébánosra emlékezem,

aki nem volt tagja a Bokornak, csak rokonszenvezett velünk. Szorongattatásaim idején mondta:

– Engedelmeskedjél, s akkor lemegy rólad a felelősség!

Kortársam volt. Rámordultam:

– Mikor kezdjek el már felelősséget vállalni?

Túl voltam a hatvanon. Azt hiszem, hogy nincs ilyen harmadik, ilyen köztes magatartás. Arendt világhírű szociológusnő római cselédlányának a kérdése merül fel tudatomban XXIII. Jánosról, aki megpróbálta az egyház szekerét Jézus felé irányítani, legalábbis azt, hogy őszintén elmondhassák a püspökök a Zsinaton azt, amit gondolnak:

Ennek az embernek előbb püspökké, előbb bíborossá kellett lennie... Hogyan lehetett XXIII. János belőle?

Jézus szenvedélyes volt. Kaifás szenvedély nélküli gyilkos. Aki szenvedély nélküli, az gyilkos lesz? Nem feltétlenül. Csak azzá kényszeríthető. Aki szenvedélyes, az nem kényszeríthető gyilkossá? Aki szenvedélyes, az gyilkol anélkül, hogy kényszerítenék – ez az egyik lehetőség. S a másik: aki szenvedélyes, azt legyilkolják, mert nem hagyja magát gyilkosnak kényszeríteni. Mindezt nem tudtam '39 nyarán Münchenben, csak elnémultam. Kellott jó hatvan évet érnem még, hogy válaszolni tudjak arra, amit mondott nekem Münchenben a derék bencés szerzetes.

Hazajöttem Münchenből. Évkezdő lelkigyakorlatra érkeztem. A lelkigyakorlat alatt nem olvashattunk újságot. Reggel bementem Nagypapa szobájába. Mutatta az újságot: Hitler megtámadta Lengyelországot..., elindította a II. világháborút Nem tudtam, hogy ennek következményei fogják meghatározni életsorsomat, istenviszonyomat is... mindazt, ami elindult a kiságyamban, amikor magamhoz szorítottam hálóingemet, s amikor a noviciátus oratóriumában azt gondoltam, hogy én többet soha ki nem nyitom a számat.